

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

№4 (2)

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

2026
APREL

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 - Texnika fanlari

08.00.00 - Iqtisodiyot fanlar

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

Academic Resource Index
ResearchBib

ISSN INTERNATIONAL
STANDARD SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

OpenAIRE

ROAD

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

BASE

Crossref

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN: 3060-463X

РЭУ.РФ
РОССИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ

muhandislik **& iqtisodiyot**

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Elektron nashr, 2026-yil, aprel.

Bosh muharrir:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shakarov Zafar G'afrovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:

Abduraxmanov Kalendar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor
Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor
Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,
Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Turov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent
Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD
Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)
Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.
Yusupov Maxamadamin Abduxamidovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi (DSc), professor
Kalonova Moxigul Baxritdinovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayev Kulmamat Djanzakovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi (DSc), professor.
Karimova Nilufar Sadirdin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Norboyev Odil Abrayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Mirzayev Kulmamat Djanzakovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Karimova Nilufar Sadirdin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Pardaev Umidjon Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich, Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc)

Annotatsiya. _____

Kalit so'zlar: _____

Abstract. _____

Keywords: _____

Аннотация. _____

Ключевые слова: _____

Annotatsiya. _____

Kalit so'zlar: _____

Аннотация. _____

Ключевые слова: _____

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
05.01.07 – Matematik modellashtirish
05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
05.08.06 – "G'ildirakli va gusenisali mashinalar va ularni ishlatish" (texnika fanlari)
05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 – Makroiqtisodiyot
08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 – Ekonometrika va statistika
08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 – Marketing
08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 – Menejment
08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK

Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

BYUDJET SUBYEKTLARI ISHTIROKINI QISQARTIRISH ASOSIDA KREDIT RISKINI BOSHQARISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH.....	16
PhD. Mahmudov Rahimjon Hamid o'g'li	
KORPORATIV BOSHQARUVNING XALQARO TAJRIBASI VA UNING QIYOSIY TAHLILI	25
Shakirova Gulbaxor Sharipdjanovna	
MINTAQA IQTISODIYOTI TARMOQLARINI KLASTERLASHTIRISH SALOHİYATINI RIVOJLANTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISHNING EMPIRIK MODELİ: STATISTIK VA EKONOMETRIK TAHLIL.....	30
Ollokulova Feruza Mansurovna, Abdurahmonov Abdulaziz Maxmudovich	
XO'JALIK YURITUVCHI SUBYEKTLARDA PUL OQIMLARI AUDITINI TAKOMILLASHTIRISHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI.....	36
Atamurodov Saidmurad Yaxyoyevich, Sindarova Aziza Musurmon qizi	
TIJORAT BANKLARIDA KREDIT RISKLARINI BOSHQARISHNI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH.....	42
Xasanov Sardor Xazratkulovich	
IQTISODIY XAVFSIZLIKNING INSTITUSIONAL ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING XORIJ DAVLATLAR TAJRIBASI.....	50
Odinayev Ravzatullo Asatulloevich	
IQTISODIY O'SISH SIFATI VA UNI KO'RSATKICHLARINING KONSEPTUAL ASOSLARI	55
Axmedov Xasanjon Muxamadovich	
ENERGIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING KORXONALAR RENTABELLIGIGA TA'SIRI	60
Hayitov Jamshid Xolboyevich	
KREDITLASH MEXANIZMINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI VA UNING TARIXIY RIVOJLANISH BOSQICHLARI	65
Ortiqov Husan Usmonaliyevich	
DAVLAT SEKTORIDA ICHKI AUDIT FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH.....	70
Xamidova Zarifa Urol qizi	
ISTE'MOL NARXLARI INDEKSINI MODELASHTIRISH VA PROGNOZLASHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	74
Ismailova Shaxnoza Uktamovna	
XIZMATLAR SEKTORI RIVOJLANISHINING KAMBAG'ALLIKKA TA'SIRINI BAHOLASH METODOLOGIYASI VA KO'RSATKICHLAR TIZIMI	79
Dawletmuratov Adilbay Mirzaboyevich	

IQTISODIY XAVFSIZLIKNING INSTITUSIONAL ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING XORIJ DAVLATLAR TAJRIBASI

Odinayev Ravzatullo Asatulloevich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti. mustaqil tadqiqotchisi

ORCID: 0009-0003-9445-3384.

E-mail: r.odinaev@xb.uz.

Annotatsiya. Mazkur maqolada iqtisodiy xavfsizlikning institutsional asoslarini shakllantirishning xorijiy kameralistik, keynschilik va institutsional bosqichlari tadqiq etilgan hamda ularni milliy iqtisodiyot ehtiyojlariga moslashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: milliy iqtisodiy xavfsizlik, kameralistik, keynschilik va institutsional konsepsiya, transformatsiya, intellektual mulk, texnologiya, strategiya, loyihalash, eksport, import.

Abstract. This article examines the foreign Cameralist, Keynesian, and institutional stages of forming the institutional foundations of economic security, and develops proposals and recommendations for adapting them to the needs of the national economy.

Keywords: national economic security, Cameralist, Keynesian and institutional concepts, transformation, intellectual property, technology, strategy, design, export, import.

Аннотация. В данной статье исследуются зарубежные камеральные, кейнсианские и институциональные этапы формирования институциональных основ экономической безопасности, а также разработаны предложения и рекомендации по их адаптации к потребностям национальной экономики.

Ключевые слова: национальная экономическая безопасность, камеральная, кейнсианская и институциональная концепции, трансформация, интеллектуальная собственность, технология, стратегия, проектирование, экспорт, импорт.

KIRISH

Mamlakatimizda 2022–2026-yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekiston"ning taraqqiyot strategiyasida iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va aholi farovonligini oshirishga katta ta'sir ko'rsatadigan yangi texnologik ukhad talablariga mos keluvchi iqtisodiyotning institutsional asoslarini transformatsiyalash, sun'iy intellekt yordamida resurslarni oqilona taqsimlash va tranzaksion xarajatlarni pasaytirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

"Ma'muriy islohotlarning ikkinchi bosqichi sifatida kelgusi yilda hududlardagi boshqaruv tizimi ham isloh qilinadi. Barcha ma'muriy islohotlar doirasidagi yangi tashabbuslar Konstitutsiyamizda albatta belgilab qo'yilishi lozim" [1].

Milliy iqtisodiy xavfsizlik bizga davlatning milliy raqobatdosh ustunliklarini himoya qilish va milliy manfaatlarga erishish uchun ulardan eng samarali foydalanishni ta'minlashga imkon yaratadi. Shu sababli, dunyoda milliy iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash sohasida juda ko'p amaliy tajriba to'plangan. Bundan tashqari, tizimning institutsional asoslari bilan bog'liq ko'plab nazariy ishlanmalar mavjud. Ushbu tajribani o'rganish mamlakatimiz uchun juda muhim, chunki bu bizga milliy iqtisodiy xavfsizlikning muvaffaqiyatli xorijiy modellarini aniqlash va ularni O'zbekiston Respublikasi milliy iqtisodiyoti ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beradi. Bu esa iqtisodiy xavfsizlikning institutsional asoslarini takomillashtirishning xorij davlatlar tajribasini tadqiq etishga bag'ishlangan mazkur tadqiqot mavzusining dolzarbligidan dalolat beradi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Iqtisodiy xavfsizlikning institutsional asoslarini takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlarini va uni transformatsiya qilish mexanizmlari va modellarini tadqiq etgan xorijlik olimlar qatorida T. Kun, F. List, K. Peres, M. S. Roko, V. S. Beynbridj, T. Jotsana, E. Sebastian, D. Bell, Y. Shumpeter, S. Klark, P. Arnold, G. Dosi kabilarni keltirish mumkin.

Rossiyalik olimlardan Vasilevskiy E., Inozemsev V. L., Bukreyev V. V., Krasilnikov O. Yu., Vertakova Yu. V., Plotnikov V. A., Komarova O. V., Kejun L. A., Latova Yu. V., Suxarev O. S. va boshqalar ushbu mavzuga

bag'ishlangan ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borgan.

O'zbekistonlik iqtisodchi olimlardan S. S. Gulyamov, A. V. Vaxabov, A. V. Vahabov, A. O'lmasov, S. V. Chepel, X. P. Abulqosimov, T. S. Rasulov, T. T. Jo'rayev, A. A. Mamatov, D. X. Xasanova va boshqalarning ilmiy izlanishlarida iqtisodiyotning institutsional asoslarini takomillashtirishning nazariy jihatlari, sanoat inqilobi natijasida shakllanayotgan yangi texnologik ukkladning takror ishlab chiqarish tarkibiy tuzilmasini shakllantirish masalalari bo'yicha atroflicha tadqiqotlar olib borilgan.

D. North va L. Devislarning fikriga ko'ra, institutsional muhit – bu asosiy siyosiy, ijtimoiy va huquqiy qoidalar majmui bo'lib, ular ishlab chiqarish, ayirboshlash va taqsimot uchun baza yaratadi [2]. J. R. Kommons institutlarni tarixiy rivojlanishdagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni qo'llab-quvvatlovchi tizim sifatida ko'rib, unga ko'ra “evolyutsion” tushuncha “institutsional” tushuncha bilan mazmun va ma'nosi jihatidan bir xil ekanligini ta'kidlaydi [3].

Rus olimi V. V. Bukreyev, E. N. Rudykning fikriga ko'ra, “davlatlar o'zlarining resurs bazasi, iqtisodiy munosabatlar tizimi va milliy iqtisodiy manfaatlari, shuningdek, institutsional tuzilmaning o'ziga xos xususiyatlari asosida milliy iqtisodiy xavfsizlikni shakllantirishning turli xil variantlarini kombinatsiyalashtiradilar” [4]. Yu. V. Latov xulosasiga ko'ra, milliy iqtisodiy xavfsizlikning maqsadi milliy iqtisodiyotning samarali ishlashi uchun institutsional asosni yaratishdir (mulk huquqi kafolatini ta'minlash, qonun ustuvorligi, bitimlarning shaffofligi va boshqalar) [5].

O'zbekistonlik iqtisodchi olimlardan professor Mamatov A. A., Jo'rayev T. T. “Industriyal jamiyatdan postindustrial jamiyatga o'tish jamiyat hayotida tub o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lib, unda innovatsiyalarni keng yaratish va joriy etishga asoslangan yangi iqtisodiy tizim modeliga o'tish bilan amalga oshmoqda. Tabiiyki, ushbu davrda klaster modelida chuqur o'zgarishlar yuz beradi” [6].

B. Ma'murovning fikricha, “Raqamli iqtisodiyot – iqtisodiyotning tarkibiy qismlari sifatida sun'iy aql (ong)dan foydalanish, ish jarayonlarini robotlashtirish, ishlab chiqarish jarayonida tirik mehnat xarajatlarini kamaytirish, maxsus kompyuter dasturlari yordamida iqtisodiy tizimlarni modellashtirish va dasturiy qobiliyatini oshirishdir” [7] deb xulosa qiladilar.

Biroq yangi sanoat inqilobi shakllanishi sharoitida milliy iqtisodiy xavfsizlik munosabatlarining institutsional asoslari, uning xalqaro nazariya va amaliyotini tahlil qilish, ma'lum yondashuvlarni tizimlashtirish va O'zbekiston Respublikasi milliy iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash manfaatlariga xorijiy tajribani joriy etish bo'yicha takliflar va tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan ilmiy izlanishlarni olib borishni taqozo etmoqda. Ushbu jihatlar ilmiy maqola mavzusining dolzarbligi va muhimligini belgilab beradi hamda tadqiqot mavzusini tanlash uchun asos bo'ldi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada dialektik, tizimli, integral va sinergetik yondashuvlar, iqtisodiy va mantiqiy tahlil, ilmiy abstraksiya, tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, qiyoslash, umumlashtirish, guruhlash va jadval usullaridan foydalaniladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Milliy iqtisodiy xavfsizlikni (MIX) ta'minlash zarurligini aksariyat davlatlarning hukumat rahbariyati va ilmiy-ekspertlar hamjamiyati yaxshi tushunadi. MIX bizga davlatning milliy raqobatdosh ustunliklarini himoya qilish va milliy manfaatlarga erishish uchun ulardan eng samarali foydalanishni ta'minlashga imkon yaratadi. Shu sababli, dunyoda MIXni ta'minlash sohasida juda ko'p amaliy tajriba to'plangan. Bundan tashqari, MIX tizimining institutsional asoslari bilan bog'liq ko'plab nazariy ishlanmalar mavjud. Ushbu tajribani o'rganish mamlakatimiz uchun juda muhim, chunki bu bizga MIXning muvaffaqiyatli xorijiy modellarini aniqlash va ularni O'zbekiston Respublikasi milliy iqtisodiyoti ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beradi.

Ushbu maqolada biz milliy iqtisodiy xavfsizlik tushunchasining shakllanishi haqida qisqacha tarixiy ma'lumot beramiz, MIXning institutsional asoslari, uning xalqaro nazariya va amaliyotini tahlil qilamiz, ma'lum yondashuvlarni tizimlashtiramiz va O'zbekiston Respublikasi MIXni ta'minlash manfaatlariga xorijiy tajribani joriy etish bo'yicha takliflar va tavsiyalar ishlab chiqamiz.

Rus olimi Yu. V. Latova xulosalariga ko'ra, xorijiy iqtisodiy tafakkurda milliy iqtisodiy xavfsizlikning mohiyatini tushunishga yondashuvlar evolyutsiyasining uch bosqichini ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Kameralistik bosqich, uning kelib chiqishi XIX asrning o'rtalariga to'g'ri keladi. Uning asoschisi taniqli nemis iqtisodchisi Fridrix List [8] hisoblanadi. Ushbu bosqichning o'ziga xos xususiyati unda tashqi iqtisodiy tahdidlar ustuvorligidir. Ushbu tushuncha doirasida milliy iqtisodiy xavfsizlikning mohiyati milliy iqtisodiyotni chet el davlatlari tomonidan bostirilishining oldini olish va jahon bozorida sanoatga asoslangan samarali va raqobatbardosh milliy iqtisodiyotni shakllantirish uchun shart-sharoit yaratishdan iborat.

2. Keysnchilik bosqichi, bu bosqich XX asrning 30-yillariga to'g'ri keladi. Ushbu konsepsiya muallifi J. M.

Keyns hisoblanadi. Bu bosqichga o'tishga yetakchi rivojlangan mamlakatlarda tashqi tahdidlar emas, balki ichki iqtisodiy muammolar tufayli yuzaga kelgan "Buyuk depressiya" inqirozi sabab bo'ldi. MIX uchun tahdidlar manbalari bozordagi muvaffaqiyatsizliklar (iqtisodiy o'sishning beqarorligi, ishsizlik, inflyatsiya) hisoblanadi. Ushbu konsepsiyaga muvofiq MIXning maqsadi iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, ishsizlikning oldini olish va pul muomalasi barqarorligiga erishishdir. MIX instrumenti esa iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish (ishlab chiqarishni rag'batlantirish, bandlikni qo'llab-quvvatlash choralari, yumshoq pul-kredit siyosati) hisoblanadi.

3. Institutsional bosqich Perulik iqtisodchi Ernando de Soto tomonidan "Boshqa yo'l" kitobining nashr etilishi bilan boshlangan [9]. Ushbu kitobdagi asosiy g'oya shundan iboratki, samarasiz institutlar yoki yuqori ma'muriy to'siqlar MIX uchun asosiy tahdid hisoblanadi. "Yomon" qonunlar yoki "yaxshi" qonunlarning yomon ijrosi iqtisodiy faoliyat ishtirokchilarini norasmiy, yashirin iqtisodiyot sektoriga surib chiqaradi va milliy iqtisodiy xavfsizlikka putur yetkazadi. Haddan tashqari qattiq tartibga solish tadbirkorlik va innovatsion faollikni cheklaydi hamda korrupsion xatti-harakatlarni shakllantiradi.

Bu holda MIXning maqsadi milliy iqtisodiyotning samarali ishlashi uchun institutsional asos yaratishdir (mulk huquqi kafolati, qonun ustuvorligi, bitimlar shaffofligi va boshqalar). Ushbu maqsadga erishish instrumenti ma'muriy to'siqlarni minimallashtirish, soliqlar va to'lovlarni soddalashtirish, biznesga ma'muriy bosimni kamaytirish, byurokratiya va korrupsiyaga qarshi kurash hisoblanadi. Yashirin iqtisodiyotga nisbatan esa uni kuch bilan bostirish emas, balki unga olib keluvchi sabablarni bartaraf etish zarur.

Yu. V. Latov xulosasiga ko'ra, ushbu konsepsiyalar o'zaro bir-birini inkor etmaydi, balki bir-birini to'ldiradi. Ular MIX tahdidlarining mohiyatini chuqurroq tushunish va uni ijtimoiy-iqtisodiy jarayon sifatida anglash imkonini beradi hamda davlatning MIXni ta'minlash instrumentlari doirasini kengaytiradi. MIX sohasidagi samarali davlat siyosati ushbu konsepsiyalar tavsiya etgan instrumentlarning uyg'un kombinatsiyasiga asoslanishi lozim.

Ta'kidlash kerakki, ushbu bosqichlarni MIX tabiatiga oid g'oyalarning izchil almashinuvi sifatida emas, balki turli dominant yondashuvlarning xronologik shakllanishi sifatida ko'rish lozim. Bugungi kunda ushbu uchala konsepsiya ham ilmiy adabiyotlarda, ham amaliyotda qo'llanilmoqda.

MIXning Angliya modeli mustaqil shaklda AQSH strategiyasi bilan birga amal qiladi va dollarlashgan moliya tizimi orqali iqtisodiy global ustunlikni ta'minlashga asoslanadi. Angliya maktabida MIX uchun asosiy tahdidlar texnologik yetakchilikka tajovuz (sanoat josusligi, intellektual mulkni o'zlashtirish, texnologiyalarni majburiy uzatish va boshqalar) bilan bog'liq.

Bunga Xitoy misol bo'lib, u innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirish va texnologik yetakchilikka intilmoqda. Ikkinchi turdagi tahdid 1973-yilda OPEK tomonidan neft embargosi joriy etilishi bilan namoyon bo'ldi. Bu AQSH uchun jiddiy iqtisodiy va psixologik zarba bo'lib, energiya xavfsizligi uning MIX modelida muhim o'rin egallashiga sabab bo'ldi [10].

MIXni iqtisodiy suverenitet sifatida tushunish Xitoy modeliga xos bo'lib, unda asosiy e'tibor tashqi resurslarga bog'liqlikni kamaytirishga qaratiladi. Angliya modelidan farqli ravishda bu yondashuv tashqi iqtisodiy ustunlikdan himoya qilishga asoslanadi. Tahdidlar transmilliy korporatsiyalar gegemonligi va resurs yetkazib berishning cheklanishi bilan bog'liq.

MIX instrumentlari yetkazib beruvchilarni diversifikatsiya qilish, logistika tizimlarini rivojlantirish va xorijiy kompaniyalar kirishini nazorat qilish orqali amalga oshiriladi. Xitoy modelida esa ichki bozorni himoya qilish va mahalliy kompaniyalarni rivojlantirish orqali bosqichma-bosqich texnologik yetakchilikka erishish strategiyasi mavjud.

MIX modelini shakllantirishda iqtisodiyotning ochiqligi va yopiqligi o'rtasidagi tanlov muhim omil hisoblanadi [11]. Ochiq iqtisodiyot xalqaro mehnat taqsimotida samarali ishtirok etish imkonini beradi, biroq tashqi bog'liqlik xavfini oshiradi. Yopiq iqtisodiyot esa suverenitetni mustahkamlaydi, ammo samaradorlik va texnologik rivojlanishni cheklashi mumkin.

1-jadval. Milliy iqtisodiy xavfsizlikni institutsional loyihalash modellari [12]

Tasniflash mezonlari	MIXni institutsional loyihalash modellari	Tavsifi
MIXni ta'minlash yo'nalishlari	Kameralistik	Proteksionizm va erkin savdo balansi asosida milliy iqtisodiyotning xalqaro raqobatbardoshligini ta'minlash
	Keynschilik	Sanoat, bandlik va pul muomalasini davlat tomonidan tartibga solish orqali milliy iqtisodiyotning barqarorligini ta'minlash
	Institutsional	Iqtisodiyotni rivojlantirishga hissa qo'shadigan samarali institutlarni yaratish

Tashqi ta'sirdan foydalanish	Global	Milliy iqtisodiy qudrat asosi sifatida global iqtisodiy yetakchilikni ta'minlash
	Dominant	O'zining iqtisodiy ta'sir doirasini yaratish orqali mahsulotlarni kafolatlangan sotish va resurslarni yetkazib berishni yaratish.
	Avtanom	Tashqi iqtisodiy dominantlikning mavjud emasligi (xam o'zini xam tashqi)
	Ixtisoslashgan	Iqtisodiyot barqarorligini ta'minlash instrumenti sifatida uchinchi tomon iqtisodiy ta'sir doirasiga qo'shilish
Iqtisodiy baza	Universal	Tashqi va ichki bozorga asoslangan kuchli diversifikatsiyalangan iqtisodiyot
	Ulushli	Cheklangan yuqori texnologiyali mahsulotlar to'plamini ishlab chiqarishga ixtisoslashgan mamlakat
	Monoresurcli	Quyida darajada qayta ishlanadigan tovarlarning cheklangan to'plamini sotishga (odatda eksportga) ishonish
	Mexnat	Mehnat migratsiyasidan mehnat bozorida bosimni yumshatish instrumenti va valyuta tushumining manbai sifatida foydalanish
Hamkorlik munosabatlarining mavjudligi	Individual	MIXni o'zining resurslari asosida ta'minlash
	Jamoaviy	Iqtisodiy xavfsizlikning kollektiv tizimini yaratish uchun boshqa davlatlar bilan integratsiya qilish.
Iqtisodiyotning ochiqligi	Ochiq	Iqtisodiyotning tashqi savdo ochiqligi resurslardan foydalanish va milliy mahsulotlarni sotish instrumenti sifatida
	Yopiq	Iqtisodiyotning yopiqligi xorijiy kontragentlarga qaramlikni oldini olish va iqtisodiy suverenitetni saqlash instrumenti sifatida

Shuni ta'kidlash qiziqki, yopiqlik majburiy bo'lishi mumkin — bu xorijiy davlatlarning hamkorlik qilishdan bosh tortishi (qoida tariqasida, siyosiy majburlash vositasi sifatida). Shunga qaramay, MIX shakllanish modeli nuqtai nazaridan majburiy yopiqlik ixtiyoriy yopiqlikdan farq qilmaydi (qaror davlat tomonidan mustaqil ravishda qabul qilingan), mamlakat xalqaro mehnat taqsimotiga asoslanmagan holda, milliy manfaatlariga erishish uchun o'zining milliy chegaralarida to'laqonli iqtisodiy tizimni shakllantirishga majbur bo'ladi.

Biz tomonidan amalga oshirilgan tahlilga asosan 1-jadvalda keltirilgan MIX institutsional loyihalash yondashuvini tizimlashtirish imkonini beradi. Jadvalda keltirilgan MIX modellarining turlari ma'lum darajada abstrakt ekanligini ko'ramiz, chunki ularning sof shakli amaliyotda uchramaydi. Aslida, davlatlar o'zlarining resurs bazasi, iqtisodiy munosabatlar tizimi va milliy iqtisodiy manfaatlar, shuningdek, institutsional tuzilmaning o'ziga xos xususiyatlari asosida MIXni shakllantirishning turli xil variantlarini kombinatsiyalashtiradilar [13].

XULOSA VA TAKLIFLAR

Olib borilgan tahlil natijalariga ko'ra, biz O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyoti uchun quyidagi umumlashtiruvchi taklif va tavsiyalarni ishlab chiqishimiz mumkin:

- Global siyosiy va iqtisodiy muloqotlarda teng huquqli va adolatli iqtisodiy hamkorlik g'oyalari hukmron bo'lishiga qaramay, amalda bir qator davlatlar, shu jumladan hozirgi zamonning yetakchi davlatlari o'z MIXlarini iqtisodiy dominantlik asosida qurmoqdalar. Ushbu sharoitda O'zbekiston Respublikasi Hukumatining asosiy vazifasi milliy iqtisodiy suverenitetga nisbatan tahdidlarga qarshi turishdir (ya'ni o'z milliy iqtisodiyotining boshqa davlat yoki davlatlar blokining iqtisodiy tizimiga qaram bo'lishini oldini olish va asosiy muhim korxonalar ustidan nazoratni saqlab qolish).

- MIX institutsional loyihalashning jahon modellarini tahlil qilishda O'zbekistonlik tadqiqotchilar va hukumat vakillari diqqat markazida institutsional yondashuvning to'liq imkoniyatlaridan foydalanmagan holda, asosan an'anaviy yondashuvlar (kamerallistik va keynschilik)dan foydalanishadi. Bizning fikrimizcha, kamerallistik va keynschilik modellari doirasida milliy iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlash choralari tadbirkorlik faoliyati uchun qulay institutlarni maqsadli yaratish bilan birga amalga oshirilishi kerak. Nisbatan biznesga fiskal yondashuvdan voz kechish va ma'muriy to'siqlarning ta'sirini yumshatish muhimdir. Aks holda, iqtisodiyotning faqat davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan tarmoqlari rivojlanadi, mamlakat milliy iqtisodiyotining texnologik qo'liqligi va iqtisodiy samarasizligi uzoq muddatga konservatsiyalanib qoladi.

- Jahon amaliyotida institutsional loyihalashda davlat iqtisodiy xavfsizligi va alohida shaxs iqtisodiy xavfsizligi o'rtasidagi muvozanat turli yo'llar bilan shakllanadi. Bizning fikrimizcha, bugungi kunda O'zbekistonda asosiy e'tibor aholining iqtisodiy xavfsizligini oshirishga qaratilishi kerak, chunki uning yetarli emasligi iqtisodiy o'sishni sekinlashtiradi va tadbirkorlik faolligini pasaytiradi.

• Xomashyo rentasini transformatsiya qilishni milliy iqtisodiyot rivojlanishining manbaiga aylantirish sohasida tabiiy resurslarni eksport qiluvchi rivojlangan mamlakatlar tajribasidan foydalanish zarur. Xususan, O'zbekiston sanoati uchun zarur bo'lgan resurslarni oddiy xarid qilishdan voz kechish va ularni mamlakatda, shu jumladan qo'shma korxonalar orqali ishlab chiqarishni mahalliyashtirishga o'tish kerak.

• Globallashuv ta'siri natijasida O'zbekiston bozori hamda mamlakat resurslarining cheklanganligi sababli bugungi kunda universal diversifikatsiyalangan milliy iqtisodiyotni shakllantirish murakkab jarayondir. Shunga qaramay, mamlakatimiz raqobatdosh ustunliklarga ega bo'lgan drayver tarmoqlar (to'qimachilik sanoati, xizmat ko'rsatish va qazib olish sanoati va boshqalar) asosida MIX bazaviy modelini yaratish mumkin.

• Milliy iqtisodiyotning haddan tashqari yopiqligini oldini olish kerak. Globallashuvning salbiy ta'siri tufayli mamlakat uchun an'anaviy bozorlarga chiqishda yangi sheriklar bilan uzoq muddatli munosabatlarni texnologiyalarni uzatish va yangi ishlab chiqarish zanjirlarini yaratish asosida rivojlantirish imkoniyatidan foydalanish lozim.

• Yashirin iqtisodiy jarayonlarga qarshi kurashishga ko'proq e'tibor qaratish lozim, chunki ular MIX asosiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, ushbu jarayonlarni bartaraf etish uchun kuch va ma'muriy instrumentlar bilan bir qatorda institutsional tartibga solish choralari ham qo'llanilishi kerak. Bu yashirin iqtisodiy faoliyatni qonuniy faoliyatga o'tkazishga yordam beradi. Pul yuvish, giyohvand moddalar savdosi, moliyaviy firibgarlik kabi noqonuniy shakllarga nisbatan kuchli choralar qo'llanilishi zarur. Institutsional tartibga solish esa yuqori ma'muriy to'siqlar tufayli kulrang sektorga kirib qolgan (masalan, o'zini o'zi band qilish) noqonuniy bo'lmagan faoliyat shakllarida qo'llanilishi kerak. Bundan tashqari, davlat va alohida shaxslarning iqtisodiy farovonligiga tahdid soluvchi iqtisodiy faoliyatning rasmiy huquqiy sohalari ustidan nazoratni kuchaytirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. "Xalq so'zi" gazetasi, 21.12.2022 yil.

2. Davis L., North D. Institutional Change and American Economic Growth. – Cambridge, 1971. – pp. 5–6.

3. Квашнинский В. Истоки эволюционной экономики // Истоки: из опыта изучения экономики как структур и процесса / [редационная коллегия: Я. И. Кузминов и др.]. – 2-е изд. – Москва: Изд. дом ВШЭ, 2007. – С. 95.

4. Букреев В. В., Рудик Э. Н. Противодействие внешнему управлению стратегическими промышленными предприятиями России // Альтернативы. – 2019. – № 2. – С. 92–101.

5. Латов Ю. В. Российская теневая экономика в контексте национальной экономической безопасности // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2007. – Т. 5. – № 1. – С. 16–27. Mamatov A. A., Jo'rayev T. T. Klasterlarni tashkil etish va ularning faoliyatini yo'lga qo'yishning xorij tajribasi // "XXI asr: fan va ta'lim masalalari" elektron jurnali. – 2020. – № 1. – B. 12.

6. Ma'murov B. X. O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning konseptual asoslari va xorij tajribasi // Iqtisodiyot va ta'lim jurnali. – 2020. – № 4. – B. 44.

7. List F. Natsionalnaya sistema politicheskoy ekonomii. – Chelyabinsk: Sosium, 2017. – 451 s.

8. Эрнандо де Сото. Иной пут: Экономический ответ терроризму. – Челябинск: Сосиум, 2007. – 408 с.

9. Economic security: Neglected dimension of national security / Ed. by Sheila R. Ronis. – Washington, DC: National Defense University Press, 2011. – 130 p.;

Losman D. Economic Security. A National Security Folly? // Policy Analysis. – 2001. – No. 409. – P. 1–12.

10. Комарова О. В. Как богатые стран стали богатими и почему бедне стран остаются бедными. – М.: Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2011. – 384 с.

11. Bukreyev V. V., Rudyk E. N. Protivodeystviye vneshnemu upravleniyu strategicheskimi promyshlennymi predpriyatiyami Rossii // Alternativy. – 2019. – № 2. – S. 92–101.

muhandislik

& iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Abdurahmon Qurbonov

2026. № 4

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100